

ARVERETTSRAPPORT

Skrevet av:

Tone Birgit Nordibø, Tahira Akhtar Chaudhry og Ida Engen

Takk til tidligere deltakere av arverettsgruppa:

Emma C. Hermanrud, Norsien Ahmad og Frøydis Paturson

EN NY ARVELOV

1. KVINNEPERSPEKTIVET I ARVESAKER

JURK søker å tale kvinnenens sak ved lovendringer. Dette gjøres gjennom å lokalisere situasjoner der nøytrale rettsreglene slår skjevt ut i møte med et samfunn der menn og kvinner fortsatt lever noe ulike liv og treffer kjønntypiske valg.

Arv handler om penger og eiendeler. Et av de viktigste temaene innenfor likestillingsdebatten er hvordan kapital er ujevnt fordelt mellom kjønnene. I dagens samfunn i Norge er det fortsatt slik at kvinner eier mindre enn menn. Dette skyldes en rekke ulike momenter. I den grad en ny arvelov kan være et av instrumentene som kan fremme reell likestilling i samfunnet, bør perspektiver som tjener dette formål vektlegges.

Som et utgangspunkt for å vurdere hvordan rettsreglene kan slå skjevt ut, må det undersøkes hvilke ulikheter det er i kvinners og menns liv:

- Kvinner lever noe lengre enn menn.
- I samliv er det vanlig at mannen er noen år eldre enn kvinnen. Dette fører til at det er flere kvinner enn menn som blir den gjenlevende ektefellen eller den gjenlevende samboeren.
- Målt i penger er menn rikere enn kvinner. De har høyere inntekt. Dette fører til at menn etterlater seg større verdier enn kvinner, samt at gjenlevende kvinnelige ektefeller ofte vil ha mindre månedlig inntekt enn gjenlevende mannlige ektefeller. Det er også verdt å merke seg at kvinner i gjennomsnitt har lavere pensjon enn menn.
- Mange par velger en kjønntypisk deling av arbeidsoppgavene i samlivet, der kvinner gjør en større del av hjemmearbeidet, mens menn i større grad satser på yrkeslivet. Selv om partene under samlivet har organisert seg på en måte som har gjort dem likestilte økonomisk, vil ikke dette nødvendigvis være tilfellet etter samlivets opphør.

- I den eldre delen av befolkningen er det flere enslige kvinner enn enslige menn.

- Kvinner i ekteskap er i snitt tre til fire år yngre enn sine menn.

- Kvinners årlige bruttointekt utgjør i snitt bare 64 prosent av menns.

- Kvinners forventede levealder var pr 2010 beregnet til å være 4,3 år lengre enn menns.

Kilde: SSB

Videre følger en kort informasjon om saker vi mottar på JURK. Deretter følger JURKs kommentarer til utvalgte bestemmelser i nåværende arvelov.

2. ARVESAKER PÅ JURK

På JURK mottar vi saker fra svært ulike klienter, men de har det til felles at de er kvinner. De fleste som kontakter oss gjør det i forbindelse med arv de selv skal motta, i rollen som gjenlevende ektefelle eller som datter. Vi kontaktes også av kvinner med spørsmål om hva som skal skje med arven etter sin egen bortgang, og i hvilken grad de kan påvirke dette gjennom opprettelse av testament osv.

Vi har gått gjennom sakene JURK har mottatt i 2011 som gjelder arv, og ser at visse problemstillinger er mer vanlige enn andre. Nedenunder har vi satt opp en enkel oversikt over de problemstillingene i forbindelse med arv som flest av våre klienter ønsker rådgivning om.

Arvetavla - JURK mottar en god del henvendelser som gjelder spørsmålet om hvem som er arvinger. Det kan synes som om mange sliter med å forstå arvetavla ut i fra reglene i loven. Vi har også hatt noen saker som gjelder spørsmål i forbindelse med tvister om farskap.

Fordeling av arven - Mange av spørsmålene vi mottar går direkte på fordelingen av arven, og er ikke nødvendigvis veldig kompliserte spørsmål. I tillegg til de mer enkle fordelingsspørsmålene mottar vi en del saker der klientene mener at det har skjedd en forfordeling mens arvelater fortsatt var i live, og spørsmålene omhandler i hvilken grad dette skal rettes opp i skifteoppgjøret.

Forskudd på arv - Det er svært mange som kontakter JURK i forbindelse med spørsmål om forskudd på arv. Dette gjelder både den som ønsker å gi forskudd på arv og den som har

mottatt dette, samt tilfeller der klienten er livsarving og hvor andre livsarvinger har fått utbetalinger mens arvelateren var i live.

Uskifte - Spørsmål som gjelder uskifte og særkullsbarn utgjør en stor andel av arverettssakene JURK mottar. I tillegg er det spørsmål som gjelder sammenhengen mellom uskifte og skjevdeling, felleseie og særeie.

Testament - JURK mottar jevnlig henvendelser fra kvinner som ønsker å opprette et testamente. De har ofte behov for en helhetlig rådgivning både om formkravene og de materielle reglene.

Skifteregulene – Det er mange som kontakter JURK i forbindelse med hvordan skiftet skal gjennomføres. Herunder kommer gjerne spørsmål om forskjellene mellom offentlig og privat skifte inn.

3. EN MER PEDAGOGISK ARVELOV

JURK mottar en del henvendelser angående arv som trolig kunne vært avhjulpet med en mer pedagogisk oppbygd arvelov med et noe lettere språk. Arveloven av 1972 er vanskelig å finne frem i og språket er vanskelig. Da arveloven oppleves som så viktig for så mange enkeltpersoner, bør man søke å gjøre bestemmelsene så enkelt utformet som mulig, så lenge det ikke går utover disses kvalitet. Språket bør forenkles og nyanseres, dette vil også føre til at reglene kan tolkes mer skjønnsmessige, og det gjør reglene mer praktikable for blant annet domstolene.

Bruk av flere underoverskrifter og en ryddigere bruk av kapitler vil kunne være med å gjøre loven mer oversiktlig. Modellen brukt i forvaltningsloven er et eksempel på en god og oversiktlig oppbygning av en moderne lov. Forbrukerkjøpsloven er et annet eksempel på en lov som er lettere tilgjengelig.

Språket i arveloven er tungt, og det er vanskelig for folk flest å forstå. JURK mottar spørsmål fra kvinner som ikke forstår arvetavla ut ifra dagens rettsregler. Dette er et eksempel på et av

lovens områder hvor det bør søkes å lage en mer pedagogisk fremstilling. JURK mener også at domstolene bør tillegges en orienteringsplikt i arvesaker som kommer opp for domstolene.

JURK ser også at utslaget av en vanskelig tilgjengelig arvelov er at de "sterkeste" kvinnene med flest ressurser er de som vinner frem med arveloven i hånda. Det er dermed viktig å få til en lett tilgjengelig arvelov som "alle" kan innrette seg etter. Innrettelseshensyn bør altså stå som et viktig hensyn som blir tillagt vekt ved utforming av ny arvelov.

4. PLIKTDELSARV

I det følgende tas det ikke hensyn til ektefellers rett til arv etter arveloven § 6.

4.1 Lovens hovedregel, - brøksmessig:

Som livsarving (barn) har du krav på pliktdelsarv på 2/3 av fars eller mors formue etter arveloven § 29. Barna til arvelateren (livsarvingene) arver likt dersom ikke annet fremgår av andre lovregler. 2/3 av arvelaters nettoformue reguleres av pliktdelsreglene, og begrenser arvelaters råderett over formuen ved testament.

Arvelater kan som følge av pliktdelsreglene uten særlig hjemmel kun disponere over 1/3 av arven med testament, jf. arveloven § 29 annet ledd. Arvelater kan derfor ikke testamentere på en måte, som medfører at livsarvinger ikke får sin pliktdelsarv innenfor bestemmelsens beløpsgrenser.

4.2 Lovens "unntak", - beløpsmessig begrensning:

Med virkning for de større formuer kan pliktdelsarven imidlertid ved testament begrenses til kr. 1 000 000,- på hver livsarving eller på dennes slektslinje. Hvis den avdøde livsarvingen har flere enn fem barn i live ved arvelaters død alltid tilfaller minst kr. 200.000 på barn etter livsarving (barnebarn) etter arveloven § 29.

4.3 JURKs vurdering:

Vi ser at regelen om beløpsmessig begrensning kan ramme skjevt for kvinner og menn. Det er ofte slik at kvinner har mindre verdier som skal fordeles. På denne måten gjør regelen om "den frie tredjepart" i stor grad seg kun gjeldende for menn, i den grad at kvinner ofte ikke eier noe utover den fastsatte beløpsgrensen. Denne regelen rammer med andre ord kjønnskjevt.

På den annen side kan man spørre seg det spørsmålet om pliktdelsarven har noe grunnlag / for seg idet man i praksis ofte er godt over 50 år da man arver sine foreldre, og man har da i mange tilfeller opparbeidet seg en god og stabil økonomi. Likevel er det gunstig med regler som omfatter en stor gruppe. Et annet viktig moment som taler for å opprettholde pliktdelsarven som et institutt er det konfliktdempende aspektet som finnes i disse reglene. Reglene fører til forutsigbarhet i tillegg til å være konfliktdempende.

5. SAMBOERENS ARVERETTIGHETER

5.1 Innledende bemerkninger om pliktdelsarv

JURK bemerker at samboere er i en utsatt stilling i henhold til pliktdelsarv, dersom den beløpsmessige begrensningen fjernes. To tredjedeler av arven bindes opp i pliktdelsarv til barna uansett beløp, og dette minker samboerens testasjonsfrihet. JURK er derfor av den oppfatning at arverett for samboere bør lovfestes, se mer om dette i punkt 5.3. På denne måten vil ikke gjenværende samboere få mindre arv dersom den beløpsmessige begrensningen fjernes.

5.2 Etter dagens arvelov:

I henhold til gjeldende arveloven § 28b kan samboer som venter barn eller har barn med avdøde få arv fire ganger grunnbeløpet. Samme retten til arv uten hensyn til livsarvinger har en som har vært samboer i fem år før dødsfallet dersom det er skrevet i testament.

5.3 Problemområde og JURKs vurdering:

JURK får mange spørsmål om samboerens rettigheter og hva de innebærer. JURK opplever at mange er av den oppfatning at lovendringen om samboerens arverett, medførte at samboerens arverett ble likestilt med reglene for ektefellers arverett. Dette er imidlertid ikke tilfelle i loven og det bør komme klarere frem.

JURK har sett gjennom vår saksbehandling at en del kvinner er bekymret over at de muligens ikke har råd til å bli boende i sitt hjem når samboeren faller fra. Arv på fire ganger grunnbeløpet er ofte ikke nok dersom huset er verdt flere millioner.

Et eksempel på en sak som JURK fikk inn handlet om en kvinne som hadde vært samboer i 22 år. De kjøpte en leilighet og bodde der under hele samboerskapet. De hadde ikke skrevet testament og hadde heller ingen felles barn. Etter at samboeren falt fra fikk kvinnen problemer med å bli boende i deres felles hjem fordi hun ikke hadde råd til å kjøpe hans arvinger (foreldrene hans) ut av leiligheten. For å sikre lengstlevende er det for mange samboere nødvendig å opprette et testament. JURK ser i mange tilfeller at samboerne ikke har et testament, dette fører til at bestemmelsen ikke får betydning i praksis. Bestemmelsen oppstiller dermed et dårligere vern for samboere som ikke har skrevet testament og ikke har barn.

JURK bemerker at denne bestemmelsen kan oppfattes som forskjellsbehandlende ovenfor samboere som ikke kan få barn på grunnlag av alder eller funksjonsnedsettelse.

Videre vil JURK bemerke at per i dag har samboere mulighet til å sikre hverandre pga pliktdelsarv.

Etter kvinnediskrimineringskonvensjonen (CEDAW) artikkel 2 bokstav b) fremgår det at staten er pliktig til å vedta egnede tiltak, i lovs form eller på annen måte, herunder sanksjoner når det er nødvendig, som forbyr all diskriminering av kvinner. Med andre ord er det tale om en sterk

aktivitetsplikt for staten til å foreta seg noe. JURK er av den oppfatning at arveloven § 28 b er en nøytral regel som rammer skjevt for kvinner. Det kan være tale om indirekte diskriminering av kvinner som er samboere, og de kommer dårligere ut enn menn.

JURK bemerker at arverettsutvalget bør hensyn til kvinnekonvensjonen ved ny arvelov.

JURK foreslår videre at det etter arveloven § 28 bokstav b, kan settes inn et vilkår for samboere som har hatt *langvarig forhold*, som for eksempel seks år, får arverett uavhengig av om testament er skrevet eller om de har livsarvinger. Videre kan loven åpne for at samboerne kan fravike nåværende regler etter avtale. Denne avtalen kan styrkes ved en oppfordring i bestemmelsen om at ved signering av avtale bør vitner tas med, for å sikre notoriteten for fremtiden. Det er i tillegg mer effektivt og praktisk å skrive en avtale sammenlignet med et testament.

I tillegg kunne det være en mulig løsning å øke beløpsbegrensningen for samboerens arverett fordi dette er et lite beløp. Dette kan for eksempel gjøres ved at det ble mulig for å øke beløpet ved testamentsform eller ved avtale.

6. SAMBOERENS USKIFTERETT

6.1 Etter dagens arvelov:

Etter arveloven § 28 c kan en samboer som har eller venter barn med den avdøde ha rett til å sitte i uskiftet bo etter førstavdøde. Denne retten omfatter felles bolig og innbo, samt bil og fritidsbolig med inventar som de har brukt i fellesskap.

Av andre ledd følger det at samboeren kan ha en mulighet for å sitte i uskifte med andre eiendommer. Det kreves at det må foreligge et samtykke fra de andre arvingene eller at det er uttrykt i et testament for å overta andre eiendeler.

Videre følger det av tredje ledd at dersom den førstavdøde har særskilt livsarving gjelder § 10 (1) i arveloven, og da kreves det samtykke.

6.2 Problemområde og JURKs vurdering:

JURK ser at det samme problemet gjentar seg som i arveloven § 28b, at også samboerens uskifterett avhenger om en har livsarvinger eller har skrevet testament.

Generelt sett er formuleringen av denne bestemmelsen uklar. JURK opplever at det kan være forvirrende for lengstlevende samboer å forstå hvilke eiendeler vedkommende kan sitte i uskifte med. Det er i realiteten ikke alltid enkelt å finne ut om den enkelte eiendel ble benyttet i fellesskap eller ikke. JURK ser at denne grensegangen kan være vanskelig. Derfor stiller JURK spørsmålet om hvorfor ikke bestemmelsen omfatter alle eiendeler som avdøde etterlater seg, slik som det er ved ektefellers uskifterett. Ettersom lovgiver har valgt å gi samboere med barn en uskifterett, hvorfor skal den være begrenset. Samboere med barn og som ikke har særkullsbarn bør få et like godt vern som ektefeller.

Denne bestemmelsen kan også være forskjellsbehandlende for samboere som ikke får barn på grunn av funksjonsnedsettelse eller alder.

En fjerdedel av befolkningen er samboere i dag og andelen er økende. For utfyllende informasjon om dette, se den vedlagte JURK sin rapport: «samboerskap, kvinner og økonomi». *Vedlegg 1.* Kvinner gifter seg med eldre menn, noe som naturlig nok føre til at kvinnene har et lengre livsløp. Med andre ord er familieenheten i Norge endret seg veldig fra gammelt av og fra når arveloven ble skrevet. På bakgrunn av dette ber JURK arverettsutvalget ta en nærmere vurdering av dette, ved ny arvelov, særlig under samboerens uskifterett.

6.3 Etter dagens arvelov:

Arveloven § 28f uttrykker at reglene i kapittel III gjelder så langt de passer for uskifte på grunnlag av samboerskap. Der det er gitt særlige regler for ektepar med særreie, gjelder disse reglene.

6.4 Problemområde og JURKs vurdering:

Dette er generelt en uklar bestemmelse, og er med på å skape misforståelse. Bestemmelsen kan tolkes som om en kan velge om en vil bruke reglene i kapittel IIIa eller reglene i kapittel III, angående uskifte reglene.

Bestemmelsen åpner for en skjønnsmessig vurdering som ofte ender med at partene må ty til rettssystemet, noe som er en lang og tidkrevende, og ikke minst kostbar prosess. Dette fører til at det blir vanskeligere for partene å kunne forutberegne sin stilling ut ifra loven og ikke minst blir rettssikkerheten svekket ved at vurderingen er opp til domstolen. Prosessøkonomiske hensyn viser at det er ikke bare er kostbart for partene imellom, men også for samfunnet generelt.

JURK mener at det bør kunne utarbeides en klarere bestemmelse, for at den enkelte skal kunne forutberegne sin rettsstilling. Arveloven er ikke enkel å forstå og dermed blir det enda vanskeligere å finne ut om reglene for ektefeller kan brukes for samboere i det enkelte tilfelle eller ikke.

JURK mener en naturlig løsning på dette, vil være å presisere i lovteksten.

7. EKTEFELLENES USKIFTERETT

7.1 Etter dagens arvelov:

Dersom den førstavedøde har særkullsbarn kan den gjenlevende ektefelle bare ha rett til å sitte i uskifte hvis særkullsbarnet samtykker. Dette følger av arveloven § 10.

7.2 Problemområde og JURKs vurdering:

JURK opplever å få spørsmål av en del kvinner som lurer på hva som skjer med huset dersom ektefellen faller fra først og særkullsbarna ikke samtykker til uskifte. De lurer på om særkullsbarna kan kreve at huset selges. I henhold til gjeldende arvelov er det slik at gjenlevende ektefelle er avhengig av samtykke. Dette er problem som ofte rammer kvinner, da kvinner lever lengst, og er ofte den yngste parten i forholdet slik vi ser i praksis¹.

JURK ser at gjenlevende ektefelle (og samboere) kan få problemer med å sitte i uskifte, dersom vedkommende ikke har et godt forhold til særkullsbarna. Resultatet kan bli at vedkommende må flytte ut av den felles boligen. Men på den annen side må man også ta hensyn til særkullsbarna og deres vern.

JURK ber om at utvalget ser nærmere på denne problemstillingen, hvorvidt gjenlevende ektefelle bør vernes i forhold til særkullsbarna eller ikke.

7.3 Etter dagens arvelov:

Ifølge arveloven § 24 (1) kan gjenlevende ektefelle når som helst kreve helt eller delvis skifte av boet med samsvarende oppgjør til alle arvingene.

Etter annet ledd kan en arving kreve skifte av boet når gjenlevende ektefelle forsømmer oppfostringsplikten mot vedkommende eller forsømmer boet ved å minke det unødvendig eller vesentlig redusering. En arving kan også kreve skifte av boet når ektefellen inngår samboerskap og samboerskapet har vart mer enn to år, eller samboeren har hatt eller venter barn sammen.

7.4 Problemområde og JURKs vurdering:

JURK stiller spørsmålet ved om denne bestemmelsen også bør gi et vern for barn fra å sitte i uskifte med en gjenlevende ektefelle som har vært voldelig ektefelle eller forelder. Barn som har blitt misbrukt burde ha en rett til å kreve skifte på samme måte som det kan dersom forelder

¹ Statistikk SSB

ikke overholder oppfostringsplikten sin. Retten til å nekte uskifte bør komme klart frem i loven og ikke kun være forbeholdt av økonomiske årsaker, men også langt mer alvorlige saker som for eksempel vold og mishandling.

JURK bemerker at særkullsbarn og barn av samboere kan la være å samtykke til uskifte, mens barn i ekteskap ikke har denne rettigheten.

8. INTERNASJONAL ARVERETT

8.1 Etter dagens arvelov

Dagens arvelov inneholder lite/ingen regler om internasjonal arverett.

8.2 Problemområde og JURKs vurdering:

JURK opplever stadig flere klienter som trenger hjelp med et avansert arveoppgjør, hvor arvelater etterlater seg verdier i flere forskjellige land. Vi ser også her at arvingene kan være bosatt i forskjellige land.

Dette fører ofte til problemstillinger som ikke er regulert i den nåværende arveloven. Et av spørsmålene som ofte kommer opp, er hvilket lands arveregler som gjelder. Det kan også være problematisk at arvingene ikke har oversikt over den totale arven, da arvingene kan befinne seg i forskjellige land.

JURK ber arverettsutvalget om å sette fokus på disse problemstillingene i den nye arveloven. Kanskje det kunne vært en jevnere overgang mellom norske og de internasjonale arvereglene som blir regulert i norsk arvelovgivning.

9. MINORITETSKVINNER

9.1 Problemområde og JURKs vurdering:

Etter en intern vurdering på JURK ser vi et voksende problem blant minoritetskvinner med muslimsk bakgrunn i forhold til deres arverett. Muslimske kvinner som følger de muslimske arverettsreglene, samt den muslimske kulturen opplever ofte at de får lite arv. De har også liten

kunnskap om deres arverettigheter i forhold til den norske arveretten. De sier ofte fra seg arveretten etter, sosiale og / eller religiøse normer, og får også lite eller ingenting etter den norske arveretten. Mange av disse har også vært hjemmевærende. Noen utsettes for press fra omgivelsene, både i majoritets- og minoritetsfamilier.

JURK ber om det tas spesielt hensyn til disse forholdene, både når det gjelder prosessuelle og materielle regler.

JURK ber arverettsutvalget også ta hensyn til minoritetskvinner som trenger et særlig vern.

10. GENERELLE BEMERKNINGER TIL SÆREIEBERSTEMMELSENE I ARVELOVEN

KAPITTEL III

JURK har en oppfatning av at det etter alle særereiebestemmelsene i arveloven kap. III burde komme klart frem at de gjelder også for samboere, jf. arveloven § 28f. Dette vil være med på avklare samboerens stilling og vil fremme hensynet til forutberegnlighet. På den måten vil samboerne slippe å tro at man kan velge mellom reglene i uskifte for samboer eller ektefelle.

11. AVSLUTNINGSVIS

Vi har i denne rapporten forsøkt å ta for oss deler av arveloven som vi gjennom vår saksbehandling ser at kan slå ulikt ut for kvinner og menn. Vi håper med dette at arvelovsutvalget vil ha kjønnsperspektivet med seg i sitt arbeid, og vi stiller oss gjerne til rådighet for utvalgets medlemmer om dere ønsker informasjon fra oss.